

İSNADIN NİTELİĞİ VE NEDENLERİ HAKKINDA BİLGİ ALMA HAKKI

Erol ER

A- İSNADIN ÖĞRENİLMESİ

İsnadı öğrenme hakkı kişinin savunmasını yapabilmesi ile son derece yakından ilgili bir haktır. Zira ne ile suçlandığını bilmeyen bir kişinin kendisini savunmasına da imkan yoktur. Bu hak şüphe altındaki masumları korumaya yöneliktir.¹ Böylece kendisine yöneltilen suçlamayı öğrenen sanık, daha sonra buna göre müdafaasını hazırlayacak zamana ve kolaylıklara da sahip kılınmak suretiyle ve hakkında kararı verecek olan makama müdafaasını anlatabilme imkanına kavuşturulacaktır.² Dolayısıyla suçlamayla ilgili olarak sanığa verilecek bilgi, kendisinin hangi fiili nedeni ile suçlandığını (isnadın sebebi) ve bu fiilin hukuki niteliğinin (isnadın mahiyetinin) ne olduğunu içermelidir. Sonradan ortaya çıkan değişiklikler de dahil olmak üzere ayrıntının derecesi her somut olayda değişebilmekle birlikte bunların hiçbir fiili, hukuki hataya yer vermeyecek şekilde olması gerekir.³ İsnadın bildirilmesi, sanığın "hangi fiilin kendisine yüklendiğini bilmesi ve ifade almanın konusu üzerinde hiçbir kuşkuya sahip olmaması anlamında bulunduğuna göre, bu açıdan sanığa yalnızca isnad edilen suçun adının verilmesi yeterli değildir; aksine olay ona en azından ana çizgileriyle tanıtılmalıdır; sanık isnad edilen fiili kendisini savunabilecek kadar tam bilmelidir. Çünkü, susmanın onun için uygun olup olmadığına ve belirli delilleri talep edip etmemeye karar verebilir.⁴

Kendisine bir suç isnad edilen kişinin, bu isnatlardan en kısa sürede, anladığı dilde ve etraflı surette haberdar edilmesi uluslararası sözleşmelerde Anayasa'da ve CMUK'ta bir sanık hakkı olarak verilmiş ve düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleyici metinlerde öğrenme bir hak olarak getirildiğinden, isnadı yapan tarafından bu konuda ona bilgi verilmesi gerekecektir. Diğer bir deyişle, isnadın niteliği ve nedeni sanığın ayrıca araştırmasına gerek kalmaksızın kendisine bildirilmelidir. Zira bilindiği üzere, bir

1 - ÖZGEN, Eralp, Adil Yargılama Hakkının Boyutları, Çağdaş Hukuk Dergisi, Aralık 1997, S:59, s.20.

2 - CİHAN-YENİSEY, s.160.

3 - DEMİRBAŞ, Timur, Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, İzmir 1996, s.101.

4 - DEMİRBAŞ, Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, s.102.

İsnadın niteliği ve nedeninden haberdar olmak esas itibarıyla savunma hakkının temelini teşkil eder mahiyettedir. Gerçekten, neyle ve neden itham ve isnatda bulunulduğunu yeterince bilmeyen sanığın kendisini de yeterli derecede savunamayacağı açıktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının (a) bendine göre, sanık yalnızca yukarıda açıkladığımız isnadın nedenini yani maddi olayları değil ayrıca bu isnadın aynı zamanda "hukuki niteliğini de bilmek" hakkına sahiptir. Bu bilme hakkı aynı Sözleşme'nin 3. fıkrasının (b) bendinde yer alan "her sanığın savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara malik olmak" hakkının da sınırlarını çizmekte ve savunmanın yapılmasına neden olmaktadır. İsnadın hukuki vasfının değişmesi veyahut itham edilen fiilin ağırlaştırıcı yönlerinin ortaya çıkması halinde, yeni çıkan bu durum için sanığa ek bir savunma hakkının verilip verilmeyeceği konusunda ise AİH Komisyonu, bu gibi hallerde sanığa savunmasını hazırlaması için ek bir süre verilmesi gerekeceğini öngörmüştür. Ancak komisyona göre bir değişikliğin sanığa yazılı olarak bildirilmesine gerek yoktur; değişiklik sanığa sözlü olarak da bildirilebilir.⁵ Bununla birlikte AİH Komisyonu, aynı türden olan ve önem arzetmeyen başka suçlardan dolayı ek savunma verilmeksizin mahkumiyet kararına hükmedilebileceğini de kabul etmiştir.⁶

Yine anılan sözleşmeye göre, bildirim "ayrıntılı bir biçimde" yapılmalıdır. Burada ayrıntıdan amaçlanan, sanığın kendisi hakkındaki isnadın niteliğini ve nedenini, savunmasını yapacak ölçüde öğrenmesi olarak anlamak gerekir. Eğer isnad, genel hatları ile de anlaşılabilir nitelikte ise, artık ayrıntının bulunmadığının ileri sürülemeyeceği AİH Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Örneğin, Komisyon, buna dair bir kararında "tahrik kelimesinin hipnotik telkinleri de içerdiği gerekçesi ile yeterli ayrıntı bulunduğu" karar vermiştir. Başka bir deyişle, savunmanın yapılmasını sağlayabilecek yeterlikteki bir ölçüde ayrıntı, amaca uygun olarak kabul edilmelidir.⁷ AİH Sözleşmesi 5. maddede düzenlenen "...tutuklanmasını gerektiren nedenlerin ve yapılan suçlamaların en kısa zamanda ve anlayacağı bir dil ile kendisine bildirilmesi" durumu ise farklıdır. Burada sanığa verilecek bilginin ayrıntılı olması gerekmemektedir. Zira 5. maddedeki bu "hükümün amacı olası bir maddi hatayı önlemekten öte, özellikle aynı maddenin 4. fıkrasında yer alan itiraz hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlamaktır". Yine Komisyon'un yerleşmiş uygulaması uyarınca,

5 - DONAY, s.132.

6 - SCHROEDER, Friedrich-Christian. "Ceza Muhakemesinde Fair Trial İlkesi", (Çeviri: YENİSEY, Feridun), Ceza Muhakemesi Hukukunda Fair Trial, İstanbul Barosu Yayını, İst.1999, s.56.

7 - DONAY, s.132-133.

yapılacak bildirim içeriği amaçla sınırlıdır; bu nedenle kapsamı da 6. maddenin 3. fıkrasının (a) bendinde yer alan, savunmanın hazırlanması amaçlı bildirimden daha dar ve farklıdır. Ayrıca, bu bildirim hiçbir şekilde de tabii değildir. Hükmün uygulanmasında rastlanan tüm bu yumuşaklığa rağmen, unutmamak gerekir ki, bildirim içeriği, her özel ve somut duruma göre, amaca yani "habeas Corpus" güvencesinin gerektirdiği açıklığa sahip olmalıdır.⁸

Ancak, "sanığın aydınlatılması açısından kendisine verilecek bilgilerin sanığın tutuklu veya tutuksuz olması hallerine göre bir ayrıma tabi tutulmaması gerekir. Zira her iki halde de kişi hakkında yapılan bir isnad mevcuttur. Bunlardan birisinin tutuklanmaya diğerinin ise davanın esasına ilişkin olması, sanıkça öğrenilmesi gerekenler açısından herhangi bir fark yaratmamalıdır. Kaldı ki, tutuklama geçici bir önlem olmasına rağmen, kişinin doğrudan doğruya özgürlüğünü etkilemektedir; özgürlüğü kısıtlanan kişi, özgürlüğünün kısıtlandığını ayrıntılı bir surette öğrenmelidir ki, geçici olan bu önlemin alınmasına neden olduğu iddia edilen öğelerin yok olduğunu kanıtlayabilsin. Her iki maddedeki "bildirim" de esasen savunma hakkının etkin kullanılabilmesi için öngörülmüştür, bu halde savunmanın tutuklamaya ilişkin olup olmamasının bizzatı savunmanın temeli ile ilgisinin bulunmadığı da açıktır. Ancak, 6. maddedeki bildirim davanın esası ile ilgili olduğundan bunların daha ayrıntılı olması mümkündür. Fakat bu durum tutuklanan kişiye ise yetersiz ölçüde bilgi verilmesi anlamına da gelmemelidir."⁹

Konumuz açısından AİH Sözleşmesi'nin 5. ve 6. maddeleri arasındaki bir diğer fark da şudur ki, 5. maddedeki bildirim tutuklamaya yol açan nedenlere hasrendir; 6. madde de ise, isnadın hem niteliği hem de nedeni sanığa bildirilmelidir. Gerçekten de, tutuklama bir geçici önlem olarak her zaman suçun niteliği ile ilgili olmayabilir. Diğer bir deyişle, tutuklama genellikle suçun nitelendirilmesine bağlı olmaksızın başvuru olan bir önlemdir. Buna karşın, dava açılmasına neden olacak isnad davanın sonucunu belirleyici ve doğrudan etki yapacak mahiyeti taşır.¹⁰

B- İSNADIN EN KISA SÜREDE ÖĞRENİLMESİ

AİH Sözleşmesi'nin gerek 5. maddesi, gerekse 6. maddesi yapılan isnatların en kısa zamanda bildirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Buradaki "en kısa bir zamanda" tabiri "hemen" anlamına gelmediği gibi, sürenin

8 - GÖLCÜKLÜ, s.209.

9 - DONAY, s.133-134.

10 - DONAY, s.134.

gereksiz ve anormal şekilde uzatılması da değildir. Örneğin, araştırmalara yeni başlandığı bir sırada isnadın "hemen bildirilmesi" bir çok delilin elde edilmesini imkânsız kılabilir. Böyle bir bilgi, sanığın kaçması veya delilleri karartması şüphesini de doğuracağından, sonuçta mahkemece tutuklama kararı verilmesi zorunluluğu ortaya çıkabilir. Bu itibarla, isnadın şüpheliye gerektiğinden önce bildirilmesi onun aleyhinedir.¹¹ "Kısa süre" kavramı somut olayın gösterdiği özelliğe göre değerlendirilecektir.¹² Daha doğrusu bunu "makul süre" olarak anlamak gerekir. Buna rağmen "en kısa bir zamanda" tabirini kullanmaktan amaçlanan, bizce tutuklanan şahsın eğer tutuklama nedenlerinin aksini kanıtlayabilecekse bir an önce özgürlüğüne kavuşmasını, eğer sanık tutuksuz ise bu defa da savunma delillerini ve sebeplerini bir an önce toplayabilmesini temin etmek olsa gerektir.

C- İLGİLİNİN ANLADIĞI BİR DİLDE KENDİSİNE BİLGİ VERİLMESİ

Sanığın, kendisine yapılan bir isnada dair bilgi sahibi olurken, bu bilgiyi anlayabilmesi de gerekir. Bu anlayabilmeyi ise "konuştuğu lisan" olarak mütalaa etmek gerekir. Yoksa sanığın söyleneni veya yazılanı anlayabilecek zihni zekaya sahip olmaması değildir söz konusu olan. Ancak, sağır ve dilsizler bakımından burada bir ayırımın yapılması gerekir; Sağır ve dilsizlere tercüman getirilmesi lüzumludur; aksi tutum, bu şahısların isnadın niteliğini anlayabilmek yeteneğini haiz bulunmalarına karşın, sırf anılan bedensel yoksunlukları nedeni ile bu haktan mahrum bırakılmaları anlamına gelecektir ki, bu da ne İnsan Hakları ne de sanık hakları bakımından kabulü mümkün bir uygulama olarak değerlendirilemez.

AİH Sözleşmesi'nin 6. maddesinin (e) fıkrasında "hakkında herhangi bir suçlama karara bağlanırken herkesin, mahkemede kullanılan dili anlamıyor ya da konuşamıyorsa, bir çevirmenin ücretsiz yardımından yararlanmak hakkına sahiptir" denilmektedir. Keza, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14/3 f maddesinde de "mahkemede konuşulan dili konuşup anlayamadığı durumda bir çevirmenin ücretsiz yardımından yararlanmak hakkına sahiptir" denilmektedir.¹³ AİH Sözleşmesi'nin 6. maddesinin metninden açıkça anlaşıldığı üzere, burada yalnızca duruşma ile ilgili tercümandan söz edilmektedir. Ancak hakkında tutuklama kararı verilen veya kovuşturma yapılan kişinin de lisan anlamında yardıma ihtiyacı olabilir. Belirtmek gerekir ki, sözleşme tarafından bu

11 - SCHROEDER, s.56.

12 - GÖLCÜKLÜ, s.209.

13 - KİBAR, s.48.

hakkın yalnızca duruşma ile sınırlandırılması yersiz olmuştur. Bu hakkın kovuşturmanın tüm aşamalarını kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekir.¹⁴ Bu durum sözleşmede düzenleme bulunmuş olmakla birlikte, kişiye tutuklama ve isnad nedenlerinin kendi dilinden yazılı olarak bildirilmesi veya hakimın sanığın anladığı dilde konuşması durumunda tercüman ihtiyacı da ortadan kalkacaktır ki, zaten sanık hakları açısından amaçlanan da yalnızca isnad ve tutuklama nedenlerine dair bir bilgilendirmedir. Bu bilgilendirmenin tercüman, yazılı şekil veya başka bir biçimde yapılmasının çok fazla da önemi yoktur.¹⁵

AİH Mahkemesi de, verdiği kararlarda sanığın ücretsiz olarak tercümandan yararlanma hakkını istikrarlı hale getirmiştir. Örneğin mahkeme 28.11.1978 tarihli Gerhard Luedicke, Muhammed Belkacem kararında, "ceza yargılamasından önce bir tercümandan ücretsiz olarak yararlandırılan adı geçen başvuru sahiplerinden daha sonra bu ücretin mahkeme yargılama masraflarına dahil edilerek ödenmesinin talep edilmesinin AİH Sözleşmesi'nin m.6/3.f.e bendindeki ücretsiz olarak tercümandan yararlandırılma hakkına aykırı" bulmuştur. Yine, Türkiye Cumhuriyeti uyuğundaki Arif KOÇ davasında, Alman hükümetinin tercümanlık ücretinin davalıya ödettilmeyeceği taahhüdünde bulunmasına rağmen sicilden silme talebi red edilmiştir.¹⁶

D- HUKUKUMUZ BAKIMINDAN VE UYGULAMADA İSNADIN NİTELİĞİ VE NEDENLERİ HAKKINDA BİLGİ ALMA HAKKI

Hukumumuz bakımından bu konudaki temel düzenlemeyi Anayasa'nın 19/4 madde ve fıkrasında görmekteyiz. Buna göre, "yakalanan veya tutuklanan kişiler yakalanma veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir" denilmektedir. Gerek söz konusu bu anayasal hüküm, gerekse CMUK'un 106. maddesi ile 353 Sayılı Kanun (özellikle tutuklama haline dair hükümleriyle), AİH Sözleşmesi'nin 5/2. madde ve fıkrasına paralel içeriktedirler. Gerçekten de, CMUK m. 106'ya göre, "tutuklama kararı tutma anında, tutukluya yazılı olarak tebliğ edilecektir. Eğer karar anında, hakkında tutukluluk kararı verilen kişi hazır değilse, tutma sebepleri ile aleyhindeki isnad sanığa hemen yazılı olarak bildirilir; eğer tutma

14 - OLG Celle, stv 1997, s.432, bkz. ÖZTÜRK-ERDENİ-ÖZBEK, s.152.

15 - SCHROEDER, s.58.

16 - Bkz. NİLDİZ, s.213.

esnasında bu mümkün olmazsa, tutukevine konduğunun en geç ertesi günü kendisine tebliğ olunur." Ancak burada belirtmek gerekir ki, Anayasa'nın yukarıda zikredilen 19/4 madde ve fıkrasındaki "toplu suçlar için getirmiş bulunduğu istisnanın hukuk devleti ilkesine uygun düştüğünü söylemek zordur. Bilindiği gibi, toplu suçlarda yakalanan kimseler yol süresi hariç en çok on beş gün içinde hakim önüne çıkarılır. "Bir hukuk devletinde insanların ne ile suçlandıklarını bilmeden on beş güne kadar gözaltında tutulmaları kabul edilemez. Anayasa'da (en çok on beş güne kadar) denildiğine göre, hukuk devletine inanmış uygulayıcıların bu durumda da suçlamaları derhal bildirmeleri Anayasa'ya aykırı olmaz"¹⁷ 353 Sayılı Kanunu'n 72/Son madde ve fıkrasında da "Sanığa, sorgu sırasında tutuklama sebebi ve isnad olunan suç bildirilir. Sorgu sırasında tutuklama müzekkeresinin geri alındığı veya tutulan kimsenin tutuklama müzekkeresindeki kimse olmadığı anlaşılırsa tutulan kişi derhal salıverilir" ibaresi yer almaktadır. 353 Sayılı Kanun'daki bu hükme göre, tutuklanmak üzere sanığın önüne çıkarıldığı askeri mahkemece ilk yapılacak iş, sanığın sorgusunu yapmaktır. Maddede belirtilen sorgu, iddianameye karşı sanığın sorguya çekilmesi işleminden farklı olup, buradaki sorgu yalnızca sanığa isnad olunan suçun ve tutuklama sebebinin kendisine bildirilmesi ve tutuklanan kişinin gıyabi tutuklama müzekkeresinde kimliği yazılı şahıs olup olmadığının tesbiti amacıyla yöneliktir.¹⁸

CMUK m. 108'e göre "sanık tutuklama müzekkeresi üzerine tutulduğunda derhal ve nihayet yirmi dört saat içinde yetkili hakim önüne çıkarılarak sorguya çekilir ve tutmanın devam edip etmeyeceği hakkında bir karar verilir. Sanığı en yakın hakim önüne getirmek için geçerli süre bu yirmi dört saatlik süreye dahil değildir. Sanığa, sorgu sırasında aleyhindeki vaziyet ve hallerden haber verilir. Sorguya çekme, sanığın kendi lehine meydana koyacağı delillere mani olmayacak tarzda cereyan etmelidir."

Keza, CMUK madde 128'de "yakalanan şahıs bırakılmazsa, yakalama yerine en yakın sulh hakimine gönderilmesi için gerekli süre hariç yirmi dört saat içinde sulh hakimi önüne çıkarılır ve sorguya çekilir. Üç veya daha fazla kişinin bir suça iştiraki suretiyle toplu olarak işlenen suçlarda, delillerin toplanmasındaki güçlük veya fail sayısının çokluğu ve benzeri nedenlerle Cumhuriyet Savcısı bu sürenin dört güne kadar uzatılmasına yazılı olarak emir verebilir. Soruşturma bu sürede sonuçlandırılmazsa Cumhuriyet Savcısının talebi ve Sulh Hakiminin kararı ile yedi güne kadar

17 - ÖZTÜRK-ERDEM-ÖZBEK, s.147.

18 - ÖZBAKAN, s.72.

Yukarıda belirtilen maddelerdeki hükümlerden açıkça görüldüğü gibi, bir suç isnadıyla yakalanan veya tutuklanan kişiye hakkındaki suçlama hakim önüne çıkarılmadan ve tutuklanmadan önce bildirilmek zorundadır. Ancak, Ceza Usul Kanunlarımızda isnadın anladığı dilde bildirilmesi hususunda açık bir hüküm yoktur. Ancak uygulamada CMUK 252. madde hükmü geniş bir biçimde uygulanarak Türkçe bilmeyen sanığa gerek hazırlık soruşturmasında, gerekse duruşmalarda lüzumlu olan her aşamada bilirkişi sıfatıyla tercüman tayin edilerek hakkındaki isnatlar kendisine bildirilmektedir.

CMUK m. 135/1, bend 2 de, "zabita amir ve memurları ile Cumhuriyet Savcısı tarafından ifade almada ve hakim tarafından sorguya çekilmede (ifade verenin veya sorguya çekilenin) kimliği tespit edildikten sonra, kendisine isnad edilen suçun anlatılmasının gerektiği" belirtilmektedir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 3842 Sayılı Yasa'yla değiştirilmesinden önceki anılan madde hükmüne göre, "sorgu sırasında isnad edilen suçun ne olduğunun sorguya çekilene bildirileceği" şeklindeydi. Oysa, yasa değişikliğine göre, kişinin hangi olaydan dolayı, hangi suçla suçlandığı da kendisine ifade alma ve sorgu esnasında açıkça anlatılacaktır. Dolayısıyla, örneğin sadece bir hırsızlık veya dolandırıcılıkla itham edildiğinin bildirilmesi yeterli değildir; olayın en azından nerede, ne zaman gerçekleştiği gibi ana hatlarıyla bildirilmesi gerekir. Bu yönde olmak üzere, Kanun da isnad edilen suçun yalnızca bildirilmesiyle yetinilemeyeceği noktasından hareketle, "anlatılır" ibaresini kullanmıştır. "Anlatmak", bildirmeye göre daha kapsamlıdır ve en azından, olayda ilgili açıklayıcı bazı bilgilerinde verilmesini zorunlu kılar.¹⁹

Sanık, itham edildiği konuyu kendini savunacak şekilde iyi tanımalıdır. Bunun anlamı, şüphe sebeplerinin sanığa bildirilmesidir. Böylece, sanığın ifade vermek istemediğini açıkladığı hallerde bile, sanığın kendisini savunmasına yeniden yol açılmış olabilir. Çünkü, çoğu kere, sanığın ifade vermek isteyip istemeyeceğini belirleyecek olan, şüphe sebepleri hakkında sahip olacağı bilgidir. Ancak bu takdirde susmanın mı konuşmanın mı kendisi için daha uygun olacağına, belirli delillerin toplanmasını talep edip etmeyeceğine karar verebilir. Fakat bu durum sorgulayanın, sanığa o aşamaya kadarki araştırmaların bilinen tüm neticelerini bildirmesi anlamında da değildir. Nitekim aynı sonuç CMUK m.143/2'de belirtilen "müdafiin hazırlık evrakını incelemesi, suret alması, soruşturmanın gayesi-

19 - ŞAHİN, Cumhur. Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması. Ank.1994. s.119.

ni tehlikeye düşürebilecek ise, bu hak Cumhuriyet Savcısının talebiyle Sulh Hakimi kararıyla hazırlık soruşturmasında kısıtlanabilir" hükmünden de çıkmaktadır. Aksi takdirde, hazırlık soruşturmasındaki araştırmalar henüz tamamlanmadan bütün şüphe sebeplerinin sanığın önüne konulması söz konusu olsa idi, araştırmaların tehlikeye düşmesinin muhtemel olduğu durumlarda bu şüphe sebeplerini müdafiden gizlemenin bir anlamı kalmazdı.²⁰ Sanık neden ifadesinin alınmak istendiğini bilmelidir. Bu konudaki her ihlal ya da gizlilik AİH Sözleşmesi'nin 6/3. madde ve fıkrasında dolayısıyla sanık hakları ile hukuk devleti ilkesine aykırılık teşkil edecektir.

Suçlamanın anlatılması konusu kaynak Alman Hukuku'nda da ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Alman CMUK m. 136/1'e göre, sanığa "hangi fiilin isnad edildiğinin ve onun cezasının açıklanması da" gerekir. Yargıç tarafından sanığın sorgusu sırasında uygulanan bu hüküm, savcılık tarafından ifade alınması sırasında da uygulanmaktadır. Polis tarafından sanığın ifadesinin alınması sırasında ise, polisin hukukçu olmaması ve kanıtların daha henüz toplanmamış bulunması nedeniyle eylemin tam olarak nitelendirilemeyeceği gözetilerek, polis memurlarının uygulanabilecek muhtemel ceza hükümlerini bildirmeleri öngörülmemiştir.²¹ Yalnızca isnad edilen eylemi sanığa açıklamaları yeterli görülmüştür.

Türk Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (m.135) bakımından ise, koğuşturma makamlarına göre böyle bir ayırım yapılmış değildir. Kolluk ve savcı tarafından ifade alınırken veya yargıç tarafından sorguya çekilirken sanığa, bu organlarca, yalnızca isnad edilen suçun bildirilmesi zorunludur. Fakat bunların suç için kanunda öngörülen cezayı bildirmek konusunda bir yükümlülükleri söz konusu değildir.²²

Yine, CMUK m. 208'e göre "iddianame davetiye ile birlikte sanığa tebliğ olunur." Bununla birlikte, aynı maddenin Anayasa Mahkemesi'ni 14.7.1998 tarih ve E.K.1998/41-47 sayılı kararıyla iptal edilen 2.fıkrasında ise "Sulh Ceza Mahkemeleri'nde açılan davalara ait iddianameler sanığa tebliğ olunamaz" hükmü yer almakta idi. Yasadaki söz konusu istisnai bu hükmün kanunkoyucu tarafından ortadan kaldırılarak sulh ceza mahkemelerinde açılan davalarda da iddianamenin sanığa tebliği zorunluluğuna dair hükmün getirilmesi gerektiği mülhazası²³ doktrinde sık sık

20 - ŞAHİN, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, s.119-120.

21 - DEMİRBAŞ, Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, s.103.

22 - ÇINAR, Ali Rıza, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 3842 Sayılı Yasa'yla Değiştirilen 135. maddesinin Ceza Yargıtama Sistemimize Getirdiği Yenilikler, Yargıtay Dergisi, C: 23, Temmuz 1997, S: 3, s.266.

23 - KIBAR, s.47-48.

ileri sürülmüştür. Gerçekten de, anılan hükme göre tutuksuz yargılanan ya da zabıta ve savcılık tarafından ifadesi alınmadan hakkında iddianame ile dava açılan sanık, hakkındaki isnadı ancak iddianamenin tebliği ile öğrenebildiğinden hüküm hem yukarıda sayılan uluslararası sözleşmelere, hem de Anayasa'ya aykırılık teşkil etmekteydi. Çünkü, CMUK'taki bu hükmün getirilmesinin nedeni esas itibarıyla bu suçların ağır mahiyette olmalarıydı. Ancak AİH Sözleşmesi'nde suçun mahiyeti açısından herhangi bir ayırım mevcut değildir. Bu nedenle suçun ağır veya hafif olması sanığın kendisi hakkındaki isnadı öğrenmesine kesinlikle engel olmamalıdır. Hakkındaki iddia ve isnattan habersiz bir şekilde duruşmaya çağırılmış bulunan sanık, genelde savunma delillerini hazırlayamadan duruşmalara gelir ki, bu husus sanığın adil yargılanma hakkına açıkça aykırılık teşkil edecek mahiyet taşır.

İsnadı öğrenme hakkının bir uzantısı olan, "bir çevirmenin ücretsiz yardımından yararlanmak hakkı" daha önce açıkladığımız üzere, AİH Sözleşmesi m.6/e ile Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenmiş iken, CMUK'da (m. 252) bu husustaki hüküm anılan sözleşme esaslarına tam bir uygunluk arzetmemektedir. Zira, CMUK'un 252. maddesinde "tercüman bulundurulacak haller" başlığı altında "sanığın Türkçe bilmemesi halinde bir tercüman vasıtasıyla hiç olmazsa Cumhuriyet Savcısının ve müdafinin son iddia ve savunmalarının neticelerinin kendisine anlatılacağı" hususu yer almaktadır. Bundan çıkan anlam, tercümanın yalnızca duruşmada bulundurulacağıdır. Bu açıdan Türkçe'yi bilmeyen bir sanığa iddianamenin ve isnadın Türkçe olarak tebliği, bu tebligattan beklenen amaca erişilememesine neden olacaktır. Bu açıdan CMUK'taki eksikliğin sözleşme hükümlerine aykırı düşüğüne kuşku yoktur. Muhakeme işlemlerinde Türkçe'nin kullanılmasının zorunlu olduğu, zira resmi dilin Türkçe olduğuna ilişkin Anayasal hüküm, sanığa kendi lisansı ile bilgi verilmesine mani değildir.²⁴ Gerçekten, sanığa tebliğ edilecek iddianamenin yanında birde sanığın dilinde tercümesinin bulunması Anayasaya aykırı düşmeyecektir. Bu durumda muhakeme işleminde Türkçe kullanılırken yalnızca sanığa savunmasını tam anlamıyla yapabilmesi için onun anlayabileceği dilde bir tercüme eklenmiş olacaktır. Ancak maddenin beraberinde getirdiği söz konusu bu somut uygulama son derece yetersiz düzeyde kalmaktadır. Kaldı ki, özellikle CMUK'ta 3842 Sayılı Yasa'yla yapılan değişikliklerden sonra artık kollukta ve Cumhuriyet Savcılığında usulüne göre alınan sanık ifadeleri de

24 - KUNTER-YENİSEY, s.403.

delil olarak değerlendirilebilme kabiliyeti kazandığından artık yasada "Türkçe bilmeyen sanıklar için hem hazırlık soruşturması sırasında kol-lukça ve Cumhuriyet Savcılığınca ifade alınırken ücretsiz çevirmen bulun-durulacağı, hem de duruşma sırasında, iddianamenin okunması ile birlikte ve duruşmanın gerektirdiği her aşamada sanığa ücretsiz çevirmenden yarar-lanma hakkının tanındığı" ile ilgili değişikliklerin yapılması zorunluluk arz etmektedir.

CMUK'un 252. maddesine karşın (yukarıda da belirttiğimiz üzere) uygulamada, Türkçe bilmeyen sanığa, hazırlık soruşturmasında ve kamu davası açıldıktan sonra CMUK 66. maddeye göre bilirkişi sıfatıyla çevir-men tayin edilerek sanık için gerekli çeviri işlemleri yaptırılarak karşılığın-da 77. maddeye göre bilirkişi-çevirmen ücreti verilmekte, sanığın mahku-miyeti halinde de TCK'nun 39. maddesine göre çevirmene ödenen bu ücret sanıktan tahsil edilmektedir ki, bu uygulama Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrıntılı olarak açıkladığımız 6/e madde ve fıkrasında düzenlenen "bir çevirmenin ücretsiz olarak yardımından yararlanma hakkı"na açık aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu da kendisine yapılan başvurularda, çevirmen masraflarının mahkumiyet halinde dahi sanığa yükletilemeyeceğine karar vermiştir. Komisyon, sanığın mali durumu her nasıl olursa olsun, kesin olarak herhan-gi bir ücret ödemek durumunda bulunmadığını ve çevirmenlerin tüm mas-raflarının devlet tarafından karşılanacağına hükmetmiştir.²⁵

Yargıtay'ın yaklaşımı da bu doğrultuda vücut bularak bir kararında "halen yürürlükte olup Türkiye tarafından onaylanmış bulunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/3-e maddesine göre duruşmada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan sanıkların tercüman yardımından ücret-siz yararlanmaları, gerektiğinden tercüman-bilirkişi ücretinin sanıklara yüklenmesi yasaya aykırıdır" denilerek ilk derece mahkemesinin kararının bozulması cihetine gidilmiştir.²⁶

Görüldüğü üzere, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu sanığın tercü-mandan yararlanmasını düzenleyen 252. maddesi ile tercüman kullanımı konusunda hiç olmazsa savcının son iddiasının ve müdafinin son savun-masının kendisine bildirileceğini ifade ederek adeta duruşma safahatının sanığa tercüme edilmesini istemez bir görünüm arz etmekte, diğer yandan da tercüman, bilirkişi kabul edilerek, CMUK'un 77. maddesi gereğince ter-cümana ödenen (bilirkişi) ücreti mahkumiyeti halinde mahkeme masrafi

25 - KİBAR, s.48-49.

26 - Yargıtay 6.CD, 20.11.1995. E.1995/11619, K.1995/12124. Yargıtay Kararları Dergisi, Şubat 1996, s.304.

olarak sanığa ödettilmekte olup bu hükümler muvacehesinde CMUK sanığın tercümandan yararlanması hakkı açısından AİH Sözleşmesi'ne tamamen aykırı bir görünüm çizmektedir. Gerçekten de yargılandığı mahkemede konuşulmakta olan lisanı anlamayan bir sanığın savunmasını da etkin ölçüde yapabileceğini düşünmek kesinlikle mümkün değildir. Bu yönden sadece son iddianın veya son savunmanın tercüme edilmesinin sanığın savunmasına yeterli olabileceği hususu kabul edilemez.²⁷

Sanığın isnadın niteliği ve nedenleri hakkında bilgi alma hakkını askeri yargı açısından değerlendirdiğimizde, bunun 353 sayılı AsYUK'un muhtelif hükümleri ile yeterli ölçüde sağlanmış olduğunu saptamaktayız. Bu vechile, AsYUK'un 115. maddesine göre, diğer bazı unsurların yanısıra iddianamede suç teşkil eden eylemin neden ibaret bulunduğu ve kanuni unsurları ile delilleri, uygulanması istenilen kanun maddeleri gösterilmedir. Diğer yandan, yargılama sonunda verilecek olan hükmün konusu, duruşmanın sonucuna göre iddianamede gösterilen eylemden ibarettir (AsYUK m.165). İddianamede, suç teşkil eden eylemin neden ibaret olduğunun açıkça ve belirgin bir biçimde belirtilmesinin bu açıdan da önemi büyüktür. Zira hakkında hüküm tesis edilecek olan eylem, sadece iddianamede "suç" olarak nitelendirilmiş eylemdir. Bunun haricinde eylemin sübutuna ilişkin bir takım olaylara da iddianamede açıklama ve delil olma amacı ile yer verilmektedir. Sanık bütün bu maddi olaylar arasında tam olarak hangi eyleminden ötürü suçlandığını bilmelidir ki, savunmasını layıkıyla yapabilsin. Nitekim, Askeri Yargıtay da yerleşik içtihatlarıyla görüşünü bu doğrultuda ortaya koymuştur.²⁸

Sanık suçlamayı iddianamenin kendisine tebliği ile öğrenir. Kanun'a göre iddianame sanığa davetiye ile verilir (AsYUK m.118). Uygulamada da durum bu şekildedir. Bu hal, sanığın hakkındaki isnadı en kısa zamanda öğrenme hakkına kısıtlama getirmemektedir. Ancak, mahkemeye intikal eden suç dosyasındaki sanık sayısının fazlalığı ve dava dosyasının karmaşık, ağır olması nedeni ile duruşma hazırlığı aşamasının uzun süreceği anlaşılırsa, öncelikle bir duruşma günü tayin edilerek sanığa davetiye çıkarılmalı ve iddianame tebliği edilmelidir. Bu suretle sanığın lehine olan delillerin araştırılabilmesine olanak tanınmış ve delillerin kaybolması önlenmiş olur.

Suç veya cezanın hafif olduğundan bahisle, iddianamenin tebliğine gerek görülmemesi bizce doğru değildir. Hakkında suçlama ne olursa

27 - DONAY, s.192.

28 - As, Yrg. 5.D., 17.1.1996, E.1996/45, K.1996/44, Askeri Adalet Dergisi, Yıl:24, S: 96, Mayıs 1996, s.165.

olsun, sanığa iddianamenin tebliği kanaatimize göre mutlaka gerekir. Zira, sanığın savunma hakkına taalluk eden böyle bir hususta, suçlar arasında ayırım yaparak, bir kısmı açısından anılan hakkın kısıtlanması sonucunu doğuran düzenlemeler yapılmamalıdır. AsYUK'ta ve hatta disiplin suçlarına ve cezalarına dair 477 sayılı Disiplin Mahkemeleri Kanunu'nda bu tür bir düzenleme (CMUK m.208/2'de yer alan, Sulh ceza mahkemelerinde iddianamenin sanığa tebliğ edilmeyeceği hükmüne karşın) mevcut değildir.

AsYUK'na göre, isnadın niteliği ve nedenleri hakkında bilgi alma hakkı sorgu esnasında da geçerlidir. Buna göre, "sorgunun başlangıcında sanığa isnad olunan suçun neden ibaret olduğu anlatılır" (m.83/1). Bu madde, esas itibarıyla sanığın hazırlık soruşturması safhasındaki sorgusuna ilişkindir; bu safhada henüz ortada bir iddianamenin de bulunmadığı gözönüne alındığında, durum daha fazla önem taşımaktadır. Keza, yakalanan veya tutuklanan şahısların sorgulamaları esnasında da isnad olunan suçun bildirilmesi zorunludur (AsYUK m.72/4 ve m.80/7). Öte yandan tutuklama ve yakalama kişi hürriyetini sınırlayan koruma tedbirleri olmakla, tutuklanan sanığa ayrıca isnad olunan suç ve tutuklamanın sebebini de içeren müzekkerenin derhal tebliğ edilmesi zorunludur. Şayet yakalama anında tebliğ mümkün değilse, hangi suç için tutuklandığı hemen bildirilerek, tutukevine bulunduğu en son ertesi günü tebliğ edilir (CMUK m.69/3).

Son soruşturma safhasında iddianamenin mutlaka tebliğ edildiğini yukarıda belirtmiştik. Bunun dışında, kanunda ayrıca, duruşmada sanığın sorgusundan önce askeri savcının "suç teşkil eden eylemin neden ibaret bulunduğunu ve kanuni unsurları ile uygulanması istenen kanun maddelerini belirtmek suretiyle iddianameyi özetleyerek okuyabileceği" belirtilmiştir (AsYUK m.146/2). CMUK'nun 236. maddesindeki "iddianame okunur" ibaresine karşılık, AsYUK'ta "özetleyerek okuyabilir" denilmiş olması bir eksiklik teşkil etmemektedir. Çünkü, iddianame her halde okunmaktadır, ancak çok uzun olması durumunda (yukarıda belirtilen unsurları mutlaka ihtiva etmek koşuluyla) özetlenerek okunabilir.²⁹ Ayrıca, son soruşturma safhasına ilişkin olarak, isnad olunan suçun hukuki mahiyetinin değişmesi veya daha ağır cezayı gerektiren bir kanun hükmünün uygulanması ihtimalinde de bu durum sanığa bildirilecektir ki, sanık savunmasını gereği gibi yerine getirebilsin.

Yine (CMUK m.252'ye paralel biçimde) AsYUK m.161'de de

29 - Askeri Yargıtay da iddianame tebliği edilmeksizin veya okunmaksızın, sanığın sorgulanamayacağını belirtmiştir. Bu konuda bkz. As.Yrg.2.D., 23.12.1987, E.1987/793, K.1987/780. Askeri Yargıtay Kararları Dergisi, Yıl:1990, S: 6, s.383.

"İlgilinin anladığı dilde kendisine bilgi verilmesi" hakkının bir görünümü mahiyetinde "sanık Türkçe bilmiyorsa bir tercüman aracılığı ile hiç olmazsa askeri savcının ve müdafinin son iddia ve savunmalarının sonuçları kendisine anlatılır. Sağır veya dilsiz olan sanığa bunlar yazı ile, bu mümkün olmazsa işaretlerinden anlayan bir kimse aracılığı ile bildirilir" hükmü yer almaktadır. Ancak, bu hükmün yazılış şekli ve "Yargılama usulü" başlıklı ikinci kısmın "Duruşma usulü" başlıklı üçüncü bölümünde yer almış olmasından, yalnızca duruşma safhasını kapsadığı sonucuna varmaktayız. Anılan madde esasen, duruşma safhasında dahi tercüman bulundurulmasını zorunlu kılmıştır diyemeyiz. Buradan çıkan sonuç şudur ki, kural olarak duruşma boyunca tercüman bulundurulmalıdır; Ancak bu mümkün olmazsa, en azından askeri savcının ve müdafinin son iddia ve savunmalarının sonuçları sanığa anlatılmalıdır. Sorgu ve delillerin ikamesi (tanık ve bilirkişilerin dinlenilmesi, yazılı belgelerin okunması) dahil duruşmanın sonuna kadar tercüman vasıtasıyla sanığın yargılamaya katılmasının sağlanması gerekir. Bu gerek sanığın savunma hakkı açısından, gerekse tez ve antitez çatışması sonunda sentez şeklinde belirecek olan nihai kararın oluşmasındaki önemi açısından lüzumludur. Bu nedenle, hazırlık soruşturması safhası da dahil olmak üzere kanunkoyucu tarafından bu konunun tekrar ve ayrıntılı olarak düzenlenmesinde fayda bulunduğu kanaatindeyiz.